

Les contruccions de pedra seca al terme de Castellbell i el Vilar

Joan Valls i Pueyo

Amb la present comunicació per a la "Trobadà d'estudi per a la preservació del patrimoni de pedra seca als Països Catalans" volem fer un breu repàs a la situació en que es troba actualment l'estudi d'aquest tipus de construccions en el terme municipal de Castellbell i el Vilar, al sud de la comarca de Bages.

En primer lloc parlarem de les parets que permetien la formació de les feixes de conreu, per fer-ho, tot seguit, de les barraques o cabanes que van construir-se a les diferents partides de terra en que estava dividit aquell terme.

Aquests serien, potser, els dos elements més emblemàtics de l'arquitectura popular de les nostres contrades.

No podem oblidar, però, que també hi ha exemples d'altres tipus de parets més majestoses, de forns de calç, amb les seves barraques adjacents, de pous de glaç i d'algun pont que, construït amb el mateix sistema, permetia el pas per sobre d'un torrent. Fins i tot caldria parlar de les barraques fetes pels treballadors de les pedreres. Dues de ben conservades poden contemplar-se a la zona del mas Viladoms de Dalt, l'antic Llevallol.

L'estudi de totes aquestes construccions caldrà complementar-ho amb les notícies que tenim sobre els contractes d'arrendament on s'autoritza la construcció de dites barraques, així com de les fines, i amb l'estudi dels

Foto: J. Villaplana.

topònims que més ens acostin al coneixement del tema que avui ens ocupa.

Disposem, tanmateix, d'un important fons fotogràfic, realitzat per Marcel·lí Puigdemívol, que ens ajudarà especialment en l'elaboració del mapa d'aquestes construccions, i que es complementarà amb el dibuix de la planta de cada una de les barraques, amb les seves corresponents mesures.

Les parets

En primer lloc direm que tenim molt bons exemples de parets aixecades amb el sistema de pedra en sec, conformant les innombrables feixes que esglonaven les muntanyes, en aquell imponent esforç fet pels pagesos, en èpoques no gaire llunyanes, per a guanyar terrenys conreables a l'especial orografia del nostre terme.

Aquells marges fets en terrenys de fort pendent serviren per a retenir les terres i van ser aprofitats, en un primer moment, per a la plantació de vinya i, més tard, per a plantar-hi oliveres i ametllers.

A les seves parets s'hi feien escales per facilitar l'accés entre feixa i feixa, així com les rampes que permetien el pas dels animals. I, quant no era necessària la construcció d'una barraca, per la proximitat de la casa, els constructors de les parets deixaven petits espais o forats per a guardar-hi les eines.

Un bon exemple el tenim a uns cent metres de la masia del Grau, on hi ha una paret de poc més de dos metres d'alçada, amb una esglaonada feta amb sis lloses que sobresurten de la paret de 20 a 30 centímetres. El primer graó es troba ben a prop d'un forat situat a la base de la paret, l'entrada del qual fa 60 centímetres, amb una fondària de 120 centímetres. Allí es guardaven el beure i les eines, el primer per mantenir-lo fresc i les eines per a preservar-les del vent i del sol, a fi de que no es desmaneguessin. La seva llinda està datada l'any 1908.

Les barraques

Aquestes construccions podem trobar-les a qualsevol indret del terme de Castellbell i el Vilar, tant al capdemunt de les muntanyes o de les carenes com ara a l'Esclotxa, com en les seves vessants i a les fondalades. Hi ha barraques en mig dels camps, al costat de les vinyes o al mig del bosc.

La seva principal utilitat era la de guardar les eines, alguns estris de cuina i el càntir de l'aigua. Allí s'aixoplugaven de la pluja, hi feien la migdiada o bé, si eren lluny de la casa, hi dormien alguna nit.

Trobem barraques aïllades en mig dels camps i altres adossades al talús de la muntanya, a fi d'estalviar-se en la seva construcció alguna de les seves parets.

Tanmateix eren aprofitats els espais que deixaven les grans roques despreses de les cingleres. A la vinya dita de la Casa Cremada, situada a la zona del turó del Marquès, hi ha una barraca, el

constructor de la qual aprofità l'espai entre dos grans blocs de pedra despresos de l'esmentat turó. Només li calgué fer la paret davantera, amb la seva porta, quedant una construcció força irregular en la seva part interior.

Generalment es feien amb parets de pedra col·locada en sec, molt gruixudes, que filera a filera anaven creixent interiorment fins a cloure's totalment en l'anomenada cúpula falsa. Es coronava amb una llosa més gran i es reomplia per sobre amb terra i pedres, donant-li el pendent suficient perquè salvés l'aigua de la pluja.

Per aguantar més temps l'erosió d'aquesta coberta de terra solien plantar-hi lliris, les arrels dels quals feien aquella funció.

Els seus constructors utilitzaven tota mena de pedres, generalment ben escollides encara que fossin irregulars, i, tanmateix, feien servir carreus ben carejats, especialment al portal d'entrada.

Un curiós exemple el tenim en la barraca que hi ha al costat d'un dels forns de calç del turó del Marquès. El lateral dret de la porta és una gran pedra col·locada verticalment, de 140 centímetres visibles d'alçada i de 60 centímetres de gruix. Calgué fer-li un esvoranc per encarbir-hi la dovella de la llinda.

Els complements més habituals de les cabanes eren les llars de foc, les obertures que feien de xemeneia i, a voltes, les menjadores.

Un exemple de barraca amb xemeneia el trobem a una vinya situada al Bosc Negre, al costat del torrent de cal Pinsà. És de planta quadrada i està datada l'any 1829.

A l'anomenada vinya de la Serra, situada al raval del Clot, hi ha una barraca de planta rodona, utilitzada pel pagès, datada d'any 1936 i amb les inicials E. F. (Esteve Fainé), i al seu costat una altra de planta quadrada, per guardar-hi l'animal, amb la corresponent menjadora.

A les dovelles de l'entrada, que podien ser de grans proporcions, com una de Viladoms de Dalt que mesura 142 x 50 x 29 centímetres, s'hi grabava a vegades, com hem vist, la data de la seva construcció o de la seva rehabilitació, tal com veiem, per exemple, en

una de les més ben conservades actualment en terres del mas Puig del Vilar, al costat de l'antic molí de vent, datada l'any 1881.

Les barraques, amb la seva porta encarada en la majoria d'ocasions cap a la banda de sol ixent, podien ser de planta circular, de planta rectangular o bé quadrades, circulars en el seu interior i quadrades a l'exterior. Podien ser dobles o bé tenir adossat un espai per a l'animal, com hem vist.

Tanmateix, hi ha un exemple de barraca de planta quadrada, amb volta en el seu interior, a la zona del Clot, al costat del Racó del Regal.

Una barraca de planta circular, de grans dimensions, amb més de tres metres d'alçada, i molt ben conservada, la trobem a la zona de Viladoms de Dalt, entre les Comes i cal Robert, concretament a la vinya del Lluç. Com diu l'amic Marcel·lí Puigdel·lívol, fou construïda per "un gran mestre barraquer", amb les pedres molt ben posades i amb una obertura a sobre la dovella de la porta, per treure pressió a sobre d'aquesta i evitar que es trenqui. El seu interior té un diàmetre de tres metres i mig i allí trobem dos "armaris empotrats", un arran de terra, partit en dos compartiments per una llosa, utilitzat per a conservar en fresc els recipients del vi i de l'aigua, i a una alçada no abastable pel gos o altres animals, a uns 160 centímetres del terra, hi ha l'altre forat que també servia de rebost, per a guardar-hi el feto. Dues espitlleres permetien fer una ullada sobre el tros.

De planta quadrada podem fer esment, entre moltes altres, de la situada a la vinya de la Madrona, a la zona del mas de les Canyelles. També de més de tres metres d'alçada, té la porta ben centrada, un fet no gaire habitual en aquest terme, està encarada cap a llevant, i disposa de dues finestretes laterals. Al seu interior trobem sis forats o "armaris" pel porró, pel càntir i, els més alts, pel cistell del menjar.

En quant al número de barraques existents al terme municipal de Castellbell i el Vilar, podem presentar l'exemple de les localitzades en terres de l'antic mas Viladoms de Dalt, que tenia com a veïnes les terres del mas Puig, les del mas de les Comeselles i

les del mas Viladoms de Baix.

Sobre un total de 48 barraques que allí hem localitzat, direm que de planta rodona n'hi ha divuit de senceres i onze d'ensorrades. De les 10 barraques quadrades, vuit es mantenen dempeus i dues estan enderrocades. Hi han tres barraques rectangulars ensorrades i una de sencera. Cal afegir altres cinc cabanes, que per la seva tipologia no encaixen en els tres grups anteriors.

Els contractes d'arrendament

Josep Viladoms, hereu del mas Grau, també dit Grau Gros, i Joan Grau, que ho era del mas Grau del Vilar, després conegut com el Grauet, van establir en emfiteusi, el dia 29 de desembre de 1758, a Josep Bach, "fins a las primeras rebassas tantolament", un tros de terra situada a la partida de l'Esmoladora, del terme de Castellbell i el Vilar. De les condicions que s'imposaren al rabassaire, que fou obligat a plantar la vinya "a vall obert en lo paratge proporcionat, y á paupt en los demes paratges", només destacarem una:

"Que vos dit Adquisidor, y los vuestros tindreu facultat de construir en dita pessa de terra una tina per posar la vostra verema, pero arribant dita terra á rebassa morta la referida tina quedará per nosaltres, y nostros respective successors".

El dia 5 de novembre de 1771 el senyor Joan Gibert, propietari del mas Viladoms de Dalt, establí en emfiteusi, "mentres duraran los seps se plantaran", a Agustí Trulls, dues peces de terra, d'una i dues quarteres d'extensió, respectivament, de pertinences del seu mas, amb la condició de que pogués construir una tina en qualsevol de les dues peces, la qual restaria per l'amo del mas un cop s'arribés a la rebassa morta.

L'anterior contracte el complementarem amb altres sis de semblants característiques, que van ser signats el dia 20 de novembre de dit any 1771.

1. En el primer veiem com el mateix Joan Gibert establí a Macià Puig, pagès del Vilar, una peça de terra de

dues quarteres de "sembradura de blat", situada a la partida del Prat, dient que "podrá fer barraca", pagant "un sou en diner en adjutori dels censos".

2. El segon és l'establiment fet a Jaume Ballaró d'una peça de terra, "en part erma y en part vinya", de dues quarteres d'extensió, situada a la partida anomenada la "Ubaga Fosca", que afrontava per totes bandes amb les terres del mas Viladoms de Dalt, permetent-li construir una barraca, per la que pagaria un sou cada any el dia de Tots Sants.

3. Fermí Viladoms adquirí en emfiteusi una peça de terra de dues quarteres i mitja d'extensió, pertanyent a la partida dita "dels Anaguas", que per la banda de migdia afrontava amb terres del mas Viladoms de Baix. Podia fer-hi una barraca.

4. Un altre jove pagès del Vilar, Silvestre Camprobi, es comprometé a plantar vinya, en el termini de deu anys, en una peça de terra de la partida anomenada "lo Soley del Prat", de dues quarteres d'extensió, establerta per l'esmentat Joan Gibert, amo del Viladoms de Dalt, amb la condició de que podia fer una tina, de que devia donar pas "sobre lo singlet del torrent del cap de vall" i de que podia construir també una barraca.

Tres anys més tard li arrendà un "aposeno, que es y trau porta á la Sala de la casa" del mas Viladoms de Dalt, i un hort a la "partida nomenada del hort de la bassa, que es sota la bassa".

5. També era de dues quarteres la peça de terra, situada al "Serrat de las Pinasas", que adquirí Simó Ribas per plantar-la de vinya en deu anys. Podia fer-hi una barraca i plantar-hi quatre arbres fruiters.

6. Possiblement seria parent de l'anterior aquell Josep Ribas que el mateix dia 20 de novembre de 1771 es comprometé a plantar de vinya una peça de terra d'una quartera i mitja d'extensió, situada al Prat, un indret que per la banda de sol ponent afrontava amb les terres del mas Puig del Vilar. També adquirí el dret de contruir allí una barraca per ai-

xoplugar-se i per a guardar-hi les eines.

En altres tres establiments fets pel mateix Joan Gibert, amo del mas Viladoms de Dalt, el dia 25 de febrer de 1774, a Josep Ribera, Bonifaci Trulls i Valentí Vinyals, tant sols s'especifica que els obligava a utilitzar la tina del seu mas per a encabir la verema.

Els topònims

No sabem si eren els mateixos pagesos els constructors de les parets i de les barraques o bé era una tasca més especialitzada.

La documentació, de moment, no ens ajuda a saber-ho, i tampoc hem pretès cercar altres referències externes que defensin una o altra teoria.

Unes breus apuntes toponímiques ens permeten acostar-nos a la figura d'un possible barraquer resident a Castellbell i el Vilar.

El dia 26 de juliol de 1820 va fer redactar el seu testament el senyor Josep Carner i Vives, masover del mas Piteu, l'antic mas Riusec, de Monistrol de Montserrat. Entre les seves disposicions destaquem la que parla de la donació feta a la seva muller Anna Maria d'una vinya, de deu jornals de llaurada, situada al lloc anomenat "Mas Coll deuant de la Barraca", que per la banda de migdia afrontava amb el torrent del Tortuguier i per tramuntana amb les terres del mas de la Calcina, de Marganell. L'esmentada Anna Maria, que havia estat casada en primeres núpcies amb Magí Camps, tenia una filla, dita Ramona, casada amb Benet Rafart.

Aquest darrer personatge treballava les terres de l'heretat anomenada "lo Barraquer", i el dia 20 de desembre de 1834 arrendava a Simó Ambrós una vinya amb set mil ceps plantats, i a Jaume Carner una altra peça de terra de tres quartans de llaurada.

La documentació del segle XIX, especialment els llibres d'amillament, parlen sovint d'aquella partida de terra anomenada Solei de la Barraca, així la trobem anomenada l'any 1873, on es formà un petit veïnat de cases disseminades, sota mateix dels primers

contraforts de la serra de Montserrat.

Encara actualment coneixem amb el nom de Solci del Barraquer aquell indret on trobem el mas Blanc, cal Piteuet, ca la Roseta, cal Tomàs, cal Pi, cal Rajoler i el mateix cal Barraquer, que dóna nom a la contrada.

Altres tipus de parets

Al terme municipal de Castellbell i el Vilar tenim un altre exemple de construcció de parets aixecades en pedra seca. Ens referim als murs de contenció de l'antic traçat de la via construïda pel ferrocarril de cremallera desde l'estació del Nord (RENFE) de Castellbell i el Vilar, fins al monestir de Montserrat, al terme de Monistrol de Montserrat.

Aquelles parets encara poden contemplar-se en l'actualitat, cur el camí per on passava aquell ferrocarril, desaparegut l'any 1957, resta en bones condicions per a fer-hi una bona passejada. Si més no des del seu origen, en terres del mas Puig del Vilar, pas-

sant per l'antiga partida de terra anomenada el Verdàl, fins al pont que permetia el pas per sobre la riera de Marà. I d'aquell indret vorejava la carena on hi havia les partides dites de Roca Rubí fins a endinsar-se en el terme de Monistrol de Montserrat, on travessava el riu Llobregat pel desaparegut pont de ferro per enfilar-se per les costes montserratines.

Una notícia contemporània que fa referència a la construcció d'aquelles parets fetes amb filades de pedres en sec, està datada el dia 10 de febrer de 1877, i l'hem trobada en un dels diaris del senyor Joan Puig, del mas Puig del Vilar:

"Anton Ballart empresari de fe las parets de serea la estasio de Monistrol a pagat los dañs de viña de Isidro Vila, y de la viña de Martí Serra los coals na donat 14 duros esto es a sabe: per Isidro Vila, 5 duros 4 rals, per Martí Serra, 4 duros 16 rals, per Juan Puig, 4 duros."

El mateix Joan Puig ens diu que el "dia 27 de Match de 1892 han fet

arriba la Maquina del trenbia de Montserrat a buig a la seba bia a forsa de homens per la bora de la Carratera".

Uns mesos més tard parla de la construcció d'un altre mur:

"buy dia 6 Agost 1892 ha cobrat del Sr. Rigo 12 duros en paga de 20 metros de Pedra per fer el Muro del Camí de baycha a la Estasio del trenvia de Montserrat".

Fonts

- Arxiu Marcel·lí Puigdel·lívol, de Castellbell i el Vilar
- Arxiu del Mas Puig del Vilar, de Castellbell i el Vilar.
- Arxiu Històric Comarcal de Manresa.
- Arxiu de la Corona d'Aragó.

Joan Valls i Pueyo

Llicenciat en Geografia i Història

*Joieria i
Relotgeria*

Reparació i restauració
de joies i rellotges

BELLORBÍ

Carrer Saclosa, 40 - Tel. 93 872 61 07

08240 MANRESA